

Fittjö

Natur

Den högst lokala lilla arkipelag som sträcker sig från Figeholmsfjärden ner längs Virbolandet domineras av Fittjö, Ekö och Kättelsö. Detta är den absolut sydligaste utlöparen av Misterhultsskärgården, av urbergsskärgården, som ju helt dominerar övärlden i norröver.

Fittjöarkipelagen bildar en fullständigt oformlig landmassa utkastad i saltsjön. Som med en navelsträng förbinds Fittjö idag med fastlandet genom en lång och mycket smal landtunga, kallad Drageås. Landtungan är, som namnet antyder, en del av en grusås, som just här är så låg och smal att den utan överdrift kan kallas diminutiv. Åsen är inte någonstans i landskapet i dag särskilt tydlig, men den tar sin början på Fittjöudd och avtynar en bit in på Virbolandet.

Dagens Fittjö är egentligen en samling små flacka öar, vilka genom landhöjningen förbundits med varandra. Djupa vikar och glon, stundtals nästan avsnörda till brackvattenvikar, och långt utskjutande uddar dominerar kustkonturen. Men, på sina ställen finns motsatsen; svagt rundade bukter med långa sandstränder och mjukt slipade hållar som stilla flyter ut i saltsjön

Hela den centrala delen av Fittjö är ju egentligen en fortsättning på Drageåsen. Åsens rygg markeras idag av landsvägen. Det är lite svårt att identifiera åsen ute i landskapet där så mycket förvillar blicken; den ställvis täta skogen, de många hus och de nu genom uppgrundning annekterade öarna. Merparten av Fittjö är uppbyggd av morän, men här finns också -för att inte tala om att det funnits - stora granitmassor, nästan berg; ju längre österut på ön man kommer desto gråare och väldigare. Men längst i söder där land och vatten möts, där samsas den kantiga och obevekliga graniten med mjukt, buktade sandständer och svaga slänter.

Merparten av Fittjö ligger lägre än fem meter över havet, de högsta punkterna obetydligt högre, något som i granitlandskapet på östra sidan känns fullständigt överkligt. Här domineras ön av högre barrskog i svackorna mellan de mäktiga granitbergen, idag uppbyggda av skrotsten. Den låga höjden känns mycket mer sannolik i väster, där de mjuka slänterna försiktigt smyger ner i havet.

Historia

Förhistoria

Fittjös ringa höjd över havet har kompenserats med ett fastlandsnära läge i skyddad skärgård och en strålande utsikt över fri horisont och öppet hav. Den ringa höjden har förstås gjort att ön till långt in under järnålder, inte varit mer än några kobbar i en vidsträckt skärgård. Platsen måste trots allt ha haft viss betydelse, eftersom det fram till våra dagar funnits ett röse på ön. Det är nu borttaget. Sannolikt markerade röset en inomskärsled innanför Fittjö och Ekö. Öarna hade ju bra lägen nära fastlandet men också nära öppet hav. Utmärkta platser för säsongsfiske eller jaktexpeditioner. Röset hade ett markant läge på öns södra ”strandvall” ut mot sjön. Det mätte tio meter i diameter och var säkert synligt vida kring. Inga andra förhistoriska lämningar är kända på ön. Det har funnits en stensättning på Ekö. Inne på fastlandet finns det desto mer.

Drag

Namnet Drageås syftar på den smala landtungan som förbinder Fittjö med fastlandet. Det har uppkommit genom att landtungan, som ju egentligen är en låg rullstensås, varit ett dragställe; ett ställe man kunde dra eller rulla skepp över och fortsätta sin seglats inomskärs, istället för att krångla sig runt utomskärs. Med bara några få meters högre vattenstånd blir inomskärsleden större och bredare och nästan helt fri från öar. Vi beräknar att vid järnålderns slut var vattennivån knappa två meter högre än idag. Med det vattenståndet blir det inte heller mycket kvar av Drageåsen, men uppenbarligen tillräckligt för att hindra sjötrafiken. Idag finns en grävd kanal tvärs igenom åsen. Kanske det redan under förhistorisk tid/tidig medeltid fanns en grävd ränna att underlätta genomfarten. Skärgården runt om är full av namn som antyder livlig sjötrafik under i alla fall medeltid; Skeppshamnen, Leden, Kärringskår mfl.

Kung Valdemars segelled

Strax norr om landsvägen vid Drageås landfäste på det forna Fittjehammars marker, finns en plats kallad Byn i direkt anslutning till några magnifika gravrösen. Strax nedanför rösena ligger en smal och lång vik kallad Hamreglo, där förledet kan betyda just hamn. Kan detta vara vad som finns kvar av det i Kung Valdemars segelled omnämnda Geishammer. Idag finns ingen plats med det namnet. Enligt segelbeskrivningen skulle Geishammer ligga endast en veckosjö norr om Djurhultsnabb och Klineskår (sannolikt motsvarande Stångehamnsområdet). Fittjehammar är det enda namn på trakten som slutar på -hammar, ett fornsvenskt ord för stenig backe. Fittjehammar ligger också ungefär en veckosjö norr om Stångehamn och en veckosjö söder om Uthammar, nästa punkt i beskrivningen. Förleden Geis- är med största sannolikhet en felstavning, eftersom namnet Fittjehammar är känt sedan 1300-talets mitt och namnet Geishammer inte förekommer i något annat sammanhang.

Bosättning

Namnet Fittjehammar är känt sedan 1351 (?), då ett hemman med detta namn redovisas i Israel Birgersson jordebok. Hemmanet räntade då en mark. På 1490-talet hade räntan omvandlats till ett pund smör. Gustav Vasa, som hade ett finger med mest överallt, överförde en av de tre gårdarna på Fittjehammar till sitt arv och eget, dvs egna gods. Hemmanet räntade då (1538-41) för ½ spannländ åker, 20 lass ängabol, god ollonskog på Fittjö, mjärdar i Virån och tre hommestånd i

skärgården samt fiske i saltsjön. Upplysningen om god ollonskog på Fittjö, visar att ön nyttjades som betesmark. 1556 omnämns ett fiske vid Fittjehammar, för vilket fogden på Simpevarps fiskeri ansvarade. Var detta fiske låg vet vi inte. Det vore inte osannolikt om det var vid Fittjö. På insidan finns ett antal husgrunder som skulle kunna knytas till fisket.

Fittjö har aldrig varit en egen jordregisterenhet, vilket gör det svårt att hitta historiska uppgifter om ön. Tillhörigheten tycks ha ambulerat mellan Virbo och Fittjehammar, men alltid som utmark. De båda gårdarna hörde under 1600-talet dessutom till samme ägare och Fittjehammar brukades som ladugård under Virbo. Fittjehammars by har under historisk tid legat på hemmanets sydostligaste del, i lä innanför Bergö invid en lång och bred vik. För Fittjehammars del har inga lantmäterikartor upprättats. Virbo däremot har karterats. Som alltid var utmarkerna ointressanta vid de äldsta karteringarna. Först under 1800-talet börjar lantmätarna redovisa utöar och annat som nu börjar få ekonomisk betydelse.

Den äldsta kartan över Virbo säteri, som även redovisar även utmarken, är upprättad i samband med en arealavmätning 1862-64. En separat, mycket detaljerad karta över Fittjö hör till akten. Föga förvånande är ön då bebyggd av några fisketorp. Två lägenheter ligger vid Draget och en annan, tydligt omnämnd som fiskartorp, på östra delen av ön där stenbrytningen sedermera förvandlat landskapet. På kartan ligger en hel mängd hus utspridda på udden samt två skötgårdar. Till synes slumpmässigt utkastade ligger några ”åkertäppor” nogsamt hägnade mot betande djur. Några ängar är också markerade. Resten av ön är utmark. Delar av den omnämnd som skogspartier, resten som hagmark. Det finns inga ägo gränser av något slag på kartan. Alla torplägenheter ligger således på ofri grund.

På den ekonomiska kartan från 1939 har bebyggelsebilden förändrats en del. Vid Draget ligger fortfarande ett fiskartorp, men det har utmed stranden närmast i söder, kallad Fittjehammar, fått sällskap med ytterligare några torp och fritidshus. Dessa nykomlingar är samtliga avstyckade från stamfastigheten. Längst ner på södra udden har ytterligare ett hus på avstyckad tomt med stor fruktträdgård kommit till. På östra Fittjö ligger en samling hus, Skafterna, lika utspridda som 1862. Huruvida det är det gamla fiskaretorpet är osäkert, men troligt. Om det är så, måste det ha varit ett mycket arbetskrävande torp, med långa avstånd till både ladugård och sjöbod. De gamla torplägenheterna är inte avstyckade, vilket betyder att båda ligger på samma fastighet, har samme ägare.

Fastighetsbildningar

Av okänd anledning har hemmanet Fittjehammar upplöst sig själv i ett otal nya fastigheter med nya namn. Den gamla byn är mer eller mindre uttraderad. Kvar på det lilla markområdet med det gamla namnet finns endast några bostadslägenheter. Idag utgör öarna söder om Brännesundet och Ekö en egen jordregisterenhet med namnet Dragskär, en utbrytning tillkommen under tidigt 1900-tal. 1913 avstyckades ett frimärksstort markområde på södra sidan Drageåsen, döpt till Hamnen. Var ambitionen att iordningsställa en hamn här, som komplement till den gamla hamnen norr om Drageåsen, fullföljdes aldrig den ambitionen. 1931 avstyckades ett annat markområde om ca ett hektar avrösningsjord, just där fastlandet övergår i Drageås, till en fristående fiskarelägenhet, döpt till Drags fiske. Även på fastlandssidan har flera nya

fastigheter skapats. Det finns ingenstans i skärgården någon motsvarighet till markuppsplittring och nybildning av fastigheter.

Stenbrytning

Den östra delen av Fittjö har till för inte länge sedan varit ett enda stort stenbrott. Brytningen har varit omfattande. Från ungefär mitt på ön gick ett järnvägsspår ut till yttersta udden av Kamstenen som var utskeppningshamn.

Det söndersprängda berget fyller tillvaron med jätterskrotstenar och sedvanliga varp av småsten om vartannat till ett science fictionliknande landskap. Idag växer gran och tall hög och mörk mellan i detta övergivna stenlandskap.

Bebyggelse

Den fåtaliga bebyggelsen på Fittjö är koncentrerad till öns västra strand, Fittjehammar, och till Draget. De äldre husen vid Fittjehammar utgörs mestadels av små torpstugor en bit upp från stranden. Av kartmaterialet att döma är de tillkomna efter karteringen på 1860-talet. De har på 1930-talet ett större uthus och en fruktträdgård var och de är avstyckade till fristående lägenheter. Redan under 1930-talet fick de sällskap med ett fritidshus. Ytterligare fritidshus och senare också några villor har förtätat husraden utmed sjökanten. Den gamla lägenheten vid Draget finns ännu kvar, fast med förnyad bebyggelse. Ladugården ligger en bit ifrån bostadshus och hamn. Redan på 1930-talet karta finns en tydligt anlagd hamn med bod och bryggor på norrsidan åsen. Det är här hamnen ligger – inte på det avstyckade Hamnen, strax intill, som är helt orörd. Bebyggelsen är inte avstyckad utan ligger på den stora fastigheten Dragskär 1:1. Innanför Kamstenen ligger en stora villa byggd under tidigt 1900-tal i villastil och med en stor fruktträdgård. Var det här förmannen för stenbrottet bodde? Idag fungerar huset som sommarhem för kommunen.

Dagsläget

Fittjö är idag en lugn avkrok. För flertalet på trakten helt säkert förknippad med sommar och bad, eftersom den stora bukten längst i söder är en utmärkt badstrand med vit sand och flata, släta badhällar inom simavstånd. På fastlandssidan har ett stort fritidshusområde vuxit upp. När det planlades under 1980-talet var även delar av Fittjö inkorporerade. Fritidshuset på Fittjö har av olika skäl inte realiserats. Den enda nytillkomna bebyggelsen är den som förtätat husraden utmed västra stranden. Bland dessa finns några villor som bebos året runt. Även uppe vid Draget lyser det i fönstren under vinterhalvåret.

Fiske bedrivs fortfarande från Fittjö, men i husbehovsskala eller för en lokal marknad. Kanalen i Drageåsen är stenklädd och vägbanan bärs upp en av bro. Kanalen är en förutsättning för hamnen vid Draget. Den är enda sättet att därifrån med båt nå fiskevattnen i söder eller öppet hav.

Bortsett från bebyggelsen vid Draget, är såväl nya som gamla hus än idag av småstugekaraktär, placerade en bit upp på stranden och omgivna av stora tomter.

Skydd och förordningar

Klass 1 Natur i östra Småland

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Natur i Östra Småland, Länsstyrelsen 1997

Något om namnformerna i seglingsbeskrivningen i Kung Valdemars jordebok.

Ivar Modéer, Namn och bygd 1937

Medeltida utskärsfiske. En studie av fornlämningar i kustmiljö. Peter Norman 1993

Fornminnen i skärgården. Fornminnen i en kustbygd, Oskarshamn – det egna samhället. Peter Norman 1988

Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976